

Marko Hočevar

Tomaž Mastnak: Liberalizem, fašizem, neoliberalizem.

Ljubljana: Založba /* cf., 2015.

185 strani (ISBN 978-961-257-071-2), 16 EUR

S hegemonijo (neo)liberalizma se je utrdilo prepričanje, da liberalizem pomeni negacijo fašizma. A kot pravi Tomaž Mastnak v knjigi *Liberalizem, fašizem, neoliberalizem*, je to zgolj nekaj, v kar liberalci in neoliberalci prepričujejo sami sebe, kajti obstaja tesna povezava med (neo)liberalizmom in fašizmom, tako na ravni teorije kot tudi prakse, ki se jo že nekaj desetletij poskuša zakriti. Avtor, izhajajoč iz teorije in prakse (neo)liberalizma in fašizma, predvsem pa iz kritike najbolj eminentnih teoretikov neoliberalizma (Ludwig von Mises) in nacizma (Carl Schmitt), prikaže podobnosti med fašizmom in neoliberalizmom, in sicer predvsem na polju političnega.

Knjiga je razdeljena na štiri dele. V prvem delu se Mastnak ukvarja z razmerjem med liberalizmom in neoliberalizmom ter neoliberalizem tudi konceptualno opredeli. V drugem delu se osredotoči na »pozabljene« in zelo problematične poteze (neo)liberalcev, predvsem skozi sodelovanje (neo)liberalizma in fašizma/nacizma v boju proti komunizmu. Poleg tega naslovi vprašanje zgodovinskega revizionizma, ki je postal zelo priljubljen po padcu berlinskega zidu, vlogo civilne družbe in civilnodružbenih gibanj v hladni vojni ter »zmago« liberalnega Zahoda v njej. V tretjem delu Mastnak analizira dela različnih nemških (političnih) teoretikov, predvsem Carla Schmitta, ki se v nekaterih delih ukvarja z razumevanjem politične reprezentacije ter odnosom med ljudstvom in oblastjo. V zaključnem poglavju Mastnak izpostavi še nekaj dodatnih izhodišč za premišljanje povezave med (neo)liberalizmom in fašizmom v 21. stoletju.

Na začetku knjige Mastnak nekaj prostora nameni razlikovanju med liberalizmom in neoliberalizmom, kot tudi etimologiji izraza »neoliberalizem«. Izpostavlja, da klasični liberalizem vse do začetka 20. stoletja ni vključeval ekonomije. Liberalizem je bil svetovni nazor, ideologija, ni pa imel nič opraviti z ekonomijo. Z Ludwigom von Misesom, pravi Mastnak, pride do »prisvojitve ekonomije« (str. 23) s strani liberalizma. Kot smo omenili že zgoraj, pred neoliberalizmom ni obstajal ekonomski liberalizem, iz česar sledi, da je šele neoliberalizem ekonomski liberalizem. Glede na to, da je von Mises razvijal – po lastnem prepričanju – znanstveni liberalizem, lahko rečemo, da je neoliberalizem znanstveni liberalizem. Vsako obliko družbene interakcije in vse odnose v družbi je treba razumeti kot tržne pojave in tržne odnose, saj je vse podvrženo trgu. Pri neoliberalizmu naj bi šlo torej za totaliziranje liberalizma, kar pomeni ekonomizacijo vsega. Ta totalnost liberalizma, ki nastopi z neoliberalizmom in ki jo izraža podrejanje vseh sfer družbenopolitičnega življenja trgu in profitni logiki, je ključna, kajti koncept totalnosti je bil zelo pomemben tudi pri Carlu Schmittu, ključnem nacističnem (političnem) teoretiku.

V drugem poglavju knjige Mastnak vztraja, da je bil liberalizem vedno (delno) inkorporiran v nacizem oziroma fašizem. To je najbolj razvidno iz odnosa (neo)liberalcev in fašistov/nacistov do komunizma. V 20. stoletju je bil tako za liberalce kot tudi za neoliberalce fašizem sprejemljiv, ker je temeljil na antikomunizmu; v slednjem sta se združila (neo)liberalizem in fašizem. (Ne)lagodni odnos med (neo)liberalizmom in fašizmom je razviden tudi iz tega, da so bili italijanski liberalci izjemno zadovoljni, ko je Mussolini izvedel državni udar in prevzel oblast. Po drugi strani ne Ludwig von Mises ne Friedrich von Hayek, dva ključna teoretika neoliberalizma, nista analizirala nacizma, ob tem pa sta goreče napadala realno obstoječi socializem oziroma komunizem. Von Mises ne samo da nikoli ni odklonil fašizma oziroma nacizma; po njegovem mnenju je fašizem evropsko civilizacijo (ki je pri njem izenačena z liberalizmom, kar je tudi izjemno problematično) rešil pred nevarnostjo komunizma. Fašizem nastaja, vsaj po von Misesovi razlagi, kot protiutež komunizmu, in ne liberalizmu. Von Mises je poslanstvo liberalizma videl v boju proti komunizmu na idejni ravni, po drugi strani pa je poslanstvo fašizma videl v »antikomunističnem nasilju« (str. 50). Še več, von

Mises je v fašizmu videl »zrcalno podobo liberalizma ali kratko malo neoliberalizem« (str. 50), v katerem je država imela preveliko vlogo.

V nadaljevanju knjige avtor analizira nacistično gospodstvo ter razmerje med oblastjo in ljudstvom, predvsem izhajajoč iz analize različnih knjig Carla Schmitta, ki je poskušal teoretsko utemeljiti nacistično politiko. Carl Schmitt je v delih *Pojem političnega* in *Ustavna teorija* opredelil osnove nacistične politike, in sicer predvsem skozi novo razumevanje političnega predstavnštva. Najprej je uveljavil razumevanje politike kot boja na življenje in smrt, v katerem je nujno razlikovati med sovražnikom in prijateljem. Po drugi strani pa je izpeljal premik od politične reprezentacije k upodabljanju. Da razumemo takšen premik, je pomembno izpostaviti, da v nemškem jeziku obstajajo različni izrazi za reprezentacijo. Na eni strani imamo izraza *repräsentieren* in *vertreten*, ki pomenita 'zastopati'. Schmitt je izraz *repräsentieren* prevedel oziroma »ponemčil« v *vergegenwärtigen*, ki pomeni 'upodobiti'. Poleg tega v nemščini obstaja tudi izraz *darstellen*, ki ravno tako pomeni 'upodabljati', vendar je predvsem vezan na umetnost in umetniško upodabljanje. Iz Schmittovega razumevanja političnega predstavnštva, ki je bilo podlaga za nacistično politiko, izhaja, da ne gre za klasično politično predstavnštvo, ki je utemeljeno v zastopanju interesov, temveč prej za umetniško upodabljanje (*darstellen*). Torej ljudstvo ni zastopano, temveč zgolj umetniško upodobljeno, kar nima nič opraviti s politiko in političnim. Po Mastnaku je ta premik izjemno pomemben tudi za razumevanje današnje politike in neoliberalizma.

V četrtem delu skuša avtor na ravni politike premisliti podobnosti med Schmittovimi koncepti in neoliberalistično politično dejanskostjo, predvsem v razmerju med ljudstvom in predstavniško oblastjo v 21. stoletju. Izhajajoč iz von Misesa, je jasno, da med nacizmom/fašizmom in (neo)liberalizmom lahko najdemo »duhovno ali idejno sorodnost« (str. 143). Tako kot je to storil nacizem, je tudi današnja neoliberalna formacija razlastila ljudstvo. Vendar obstaja tudi razlika – v nacizmu je bilo ljudstvo koncipirano predpolitično, v (neo)liberalizmu pa je postalo postpolitično. Kljub predstavniški oblasti se oblast danes, po trditvah Mastnaka, čedalje bolj izvaja neposredno, tako kot v nacizmu. Depolitizacija ljudstva, ki se dogaja v okvirih liberalne demokracije, ni pripeljala do konca politike, temveč prej do politične zmage neoliberalizma. Z novimi prostotrgovinskimi sporazumi se je samo še dodatno izkristaliziralo, da je ljudstvo danes »socialno razbito in politično likvidirano« (str. 159).

Izjemni analizi Mastnaka lahko dodamo dva pomisleka. Prvič, trditev, da gre danes, v obdobju neoliberalistične hegemonije, zgolj za (umetniško) upodabljanje ljudstva, je lahko hitro problematična. Če pustimo ob strani ključno politično vprašanje, na katerega Mastnak odgovori implicitno – kdo in kako je vštet v ljudstvo –, je takšna trditev povezana z vprašanjem eno(tno)sti ljudstva, ki ga je vedno težko zvesti na homogeno celoto. Danes je večina politične reprezentacije zvedena zgolj na kozmetične razlike med levico in desnico, medtem ko kapital vlada – oziroma gre za »pluralistični enostrankarski sistem« (str. 159). Tržna logika se širi v vse sfere družbenega in političnega življenja oziroma je vse podrejeno kapitalu in podjetništvu. A trditi, da celotno ljudstvo ni zastopano, temveč zgolj upodobljeno, je problematično, saj čedalje več ljudi pristaja na podjetniško logiko, ko poskušajo osmisлити individualna in kolektivna izkustva. Zagotovo gre za delovanje, po besedah Althusserja, ideoloških aparatov države – gre za različne procese (politične) socializacije, ki omogočajo interpelacijo v podjetniški subjekt. Torej, če se ljudje čedalje bolj razumejo kot podjetniki, kot mali kapitalisti, ne moremo mimo tega, da so določeni ljudje politično zastopani, in ne le upodobljeni. Mastnakove trditve o tem, da je ljudstvo zgolj upodobljeno, in ne zastopano, bi bilo treba šele empirično dokazati oziroma pokazati, kdo je politično zastopan in kdo (umetniško) upodobljen.

Drugič, Mastnak natančno in upravičeno kritizira obstoječe stanje ter v zadnjem poglavju poskuša utemeljiti razcep med liberalizmom in demokracijo. Vendar pa z vztrajanjem pri politični reprezentaciji kot osnovi za suverenost ljudstva in kot temelju demokratične vladavine ne odpre vprašanja, ali je sploh možno ločiti (neo)liberalizem od takšne demokracije oziroma od političnega predstavnštva. Namreč, politično predstavnštvo v moderni obliki, če beremo Jamesa Madisona

in *Federalist* št. 10, hitro postane orodje za zaščito zasebne lastnine. Torej, politični instrument, ki naj bi zagotavljal suverenost ljudstva in demokratično vladno, je tesno povezan z nastajanjem liberalno-nacionalnih držav in kapitalistične akumulacije. Izhajajoč iz tega lahko še bolj zaostriamo Mastnakovo trditev: ne le da je demokracijo (pri Mastnaku očitno v obliki predstavniške oblasti kot temelja moderne politike) treba ločiti – in tudi je ločena – od (neo)liberalizma, ampak je demokracijo treba ločiti tudi od političnega predstavništva.

Knjiga intervenira v počasi že zasičen prostor kritike neoliberalizma. Toda številne študije o neoliberalizmu niso niti približno tako temeljite in izvirne, kot je Mastnakova. Ključno je, da gre Mastnakova analiza onkraj moralističnih »kritik« neoliberalizma. Ob tem avtor tudi natančno opredeli, kako razume neoliberalizem, kar je prava redkost. Ponudi – lahko bi rekli – kontrazgodovino neoliberalizma ter s tem, ko pokaže na podobnosti med fašizmom in (neo)liberalizmom, odpre tudi prostor za možnost drugačnega političnega premisleka o neoliberalnem gospodstvu ter boju proti takšnemu gospodstvu. Izhajajoč iz Mastnakove analize, se lahko vprašamo, ali bo globalno neoliberalno družbeno formacijo na koncu, pred levo alternativo ali ob umanjkanju leve alternative, morda zopet reševala nova zvrst fašizma? Oziroma ali je že ni začela reševati?

Klemen Ploštajner

Žiga Vodovnik: Demokracija kot glagol.

Ljubljana: Založba Krtina, 2015.

157 strani (ISBN 978-961- 260-087- 7), 20 EUR

Delo Žige Vodovnika je moč brati na vsaj dva načina. Prvi je teoretski – ta se pogloblja v argumente, izpeljave in teze. S takšnim pristopom bi pri soočenju z Demokracijo kot glagolom zgrešili, saj bi delo potiskali v akademske vode, iz katerih se poskuša iztrgati. Vodovnikovega pisanja ne opredeljujejo toliko rigorozne analize akademskih razprav kot pa kritika teh razprav z vidika praktičnega udejstvovanja. Branje besedila kot zgolj in samo teoretskega prispevka k analizi demokracije ter na njo vezanih konceptov državljanstva, participacije in prakse bi spregledalo, da je njegovo osnovno izhodišče ravno kritika tega zaprtega akademizma.

Tako se premaknemo k drugemu možnemu pristopu k delu. Ta način branja je političen in poskuša delo misliti kot akt odpiranja novih poti za »krhek demokratični eksperiment«. Politično branje besedila ne presoja zgolj njegove konsistentnosti in teoretske pravovernosti, ampak predvsem njegovo uporabnost za delovanje. Ne postavlja si vprašanja o smiselnosti dela, ampak o njegovi uporabnosti. Presoja njegove neposredne politične učinke ali pa potencial njegovih idej za doseganje političnih učinkov. Ta pristop, ki je precej instrumentalen, ponovno zgreši, saj išče recept za delovanje, medtem ko besedilo ponuja nastavke za mišljenje. Če se prvi način branja vrti v miselnih krogih, ker si ne drzne napraviti koraka, se drugi zaletava v zid, ker si ne zna zamisliti vrat.

Oba načina branja tako zgrešita bistvo besedila, ki poskuša oplajati teorijo z delovanjem in delovanje z mislijo. Besedilo je zato treba brati na oba načina, in to hkrati. Delo na teoretski strani sledi političnim izhodiščem, ko z reafirmacijo tistega, kar je marginalizirano, banalizirano ali celo izbrisano, piše proti hegemonškemu pristopu. Ta pogled na demokracijo briše prakse vsakdanjega življenja, državljanstvo splošči na pravno kategorijo in ji pripiše etnično podstat, participacijo pa v grožnji pred preveliko močjo množic zreducira na prazen karneval reprezentacije in volitev – na »enakost v podrejanju oblasti«. S tem epistemološkim obratom, ki je v bistvu obrat optike od kanona k margini, Vodovnik v teoretsko misel ne vnaša zgolj prepotrebne svežine, ampak akademskim